

Källandsö och det från norra stranden utskjutande Vermlandsnäs, men drog efter en tid derifrån till Kinne härad på Vestgötalandet. Men äfven detta ställe öfvergafs, då en förnäm qvinna Sigrid åt dem upplät sin gård i Valla härad. Hit inflyttade de, och här, vid foten af det vackra Billingen, lades den 1 Maj 1150 grunden till ett nytt kloster Varnhem, troligen en sammandragning af »Bernhardshem» efter ordens nye stiftare Bernhard.

Utrymmet medger ej att redogöra för de nu nämnda klostrens öde, eller närmare följa cisterciensernas utbredning i Sverige. Vi måste inskränka oss till ett summariskt uppräknande af de cistercienserstiftelser, som vid reformationen funnos i landet.

Inom erkestiftet möter oss det gamla Sko (Skokloster); det var ett nunnekloster och inom detta stift det enda af cistercienserorden. Vesterås stift fick först under unions-tiden ett cistercienserkloster nämligen Husby i Husby socken i Dalarne. Det kallas i gamla handlingar »Gudsberg», och var ett af de mindre klostren af denna orden.

Strengnäs stift hade ett munk- och tvenne nunnekloster, nämligen Saba, en biblisk omklädnad af bynamnet Säby. Det låg i Julita socken i Södermanland på östra stranden af sjön Öljaren och hade blifvit hitflyttadt från Viby eller Vigby i grannskapet af Sigtuna. Nunneklostren voro: Vårfruberga på nordöstra stranden af Fogdön i Mälaren, nära invid nuvarande kungsgården Kungsberg, samt Riseberga, beläget på en vacker höjd i Edsbergs socken på Nerikesslätten.

Linköpings stift ägde inalles sex cistercienserkloster, af hvilka tre lågo i Östergötland, nämligen det förut omnämnda Alvastra, vid Omberg, Vreta nunnekloster i Gullbergs härad, vid sydvestra stranden af sjön Roxen, samt Askaby i Bankekinds härad, sydvest om Norrköping. — Lemna vi Östergötland och begifva oss till Småland, träffa vi der inom Linköpings stift Nydala; och på Gotland, som äfven hörde under Linköpings biskopsstol, nunneklostret Solberga invid Visby, samt, två mil sydost derifrån, Guthnalia eller Ruma kloster. Vexjö stift hade intet cistercienserkloster; Skara stift deremot tvenne, nämligen Varnhems munkkloster och nunneklostret Gudhem, beläget sydost om Hornborgasjön vid allmänna farvägen mellan Jönköping och Skara.

De första nordiska cistercienserklostren erhöilo, såsom redan blifvit nämndt, sina första ordensbröder i munkar från Clairvaux och kallades därför i ordens annaler för »Clairvaux' döttrar» (*Clara vallis filiae*). De svenska klostren sökte sedan i sin tur att upprätta dotterkloster; sålunda blef t. ex. Vreta moderkloster till Askaby, Nydala till Ruma o. s. v.

Naturligtvis voro de svenska klostren i begynnelsen temligen oansenliga. En bönsal, mat- och sofrum samt celler eller smårum för gäster och portvaktare voro att börja med klostrets hela inrättning. Med tiden och ökade inkomster uppfördes klosterhusen af sten och fingo genom tillbyggnader och utvidningar ibland rätt stort omfång.

Till hvarje kloster hörde först och främst egen kyrka, hvilken utgjorde klostrets hufvudbyggnad. Vid sidan af och i förening med henne lågo klosterhusen, bestående af bonings-, förråds- och handverkshus, så att det hela oftast bildade en slutna fyrkant. Klosterhusen sjelfva utgjorde sålunda fasta murar omkring gårdsplanen eller klostergården, som invändigt hade på sidorna utefter husraderna ett slags portik eller täckt gång, hvars tak uppbars af pelare.

Denna omgång var anlagd för att undvika oväder eller solhetta, för att beqvämt kunna gå ifrån den ena byggnaden till den andra och för att hafva en plats, der man, oberoende af väderleken, kunde taga sig rörelse och inandas frisk luft. Då dagliga och nästan stundliga andaktsöfningar förrättades i kyrkan, var det så godt som en nödvändighet, att klosterhusen voro sammanbyggda med hvarandra, så att man vid sina kyrkobesök ej behöfde vara utsatt för regn och oväder. För att hafva luftigt och solvarmt lågo klosterhusen vanligen på södra sidan om kyrkan. Så var förhållandet i Alvastra, Riseberga, Nydala, Ruma och flera andra kloster.

Till klostergården inkom man genom ett i sjelfva byggnaden anbragdt porthvalf, som tillslöts med fasta portar, hvilka, för att möta tilltagsna besök, voro starkt jernbeslagna. I porthvalfvet var invid porten en liten cell för portvaktaren, der denne intog sin plats, om sommaren strax efter ottesången eller första bönestunden, och vintertiden så fort det dagades. Till portvaktarecellen nedburos lemningarna af klosterfolkets måltider, hvilka utdelades till tiggare och behöfvande, som infunno sig utanför klosterporten. Anlände en främling och begärde inträde i klostret, insläpptes han och inlåstes i portcellen, medan portvaktaren anmälde hans namn och ärende för abboten och återförde dennes tillåtelse för den främmande att ingå i klostret. Var det en manlig besökande, som ej var prest, och som sökte inkomma i ett nunnekloster, eller en qvinlig besökande, som begärde att blifva insläppt i ett munkkloster, afvistes de utan omsvep och utan föregående anmälan af portvakten.

Inredningen af boningshuset eller det egentliga klostret var af lätt insedda skäl olika för olika kloster.

I allmänhet gingo utefter husets hela längd gångar eller korridor, med dörrar till smårummen eller cellerna. Från detta byggnadssystem gjorde dock munkklostren af cistercienserorden en väsentlig afvikelse. Här hvilade allt på gemensamhetens grund, så att bröderna hade gemensam sofsal (*dormitorium*), matsal (*refectorium*), hörsal (*auditorium*), sjuksal (*infirmatorium*) o. s. v. I nära förbindelse med dessa salar lågo de rum, som beboddes af klostrets styresmän, abboten och priorn.

Utom de nu nämnda lägenheterna innehöll en fullständig klosterbyggnad en myckenhet andra lokaler såsom kapitel- eller konventstuga, bokkammare, kök, rakstuga, källare, visthus, handtverksrum, och, på bakgården, häst- och kostallar.

Kyrkan var i öfverensstämmelse med klostrets tillgångar mer eller mindre ansenlig; men åtminstone vid medeltidens slut lik en stads- eller större landskyrka. Prof på cisterciensernas kyrkliga byggnadskonst hafva vi ännu kvar i Varnhems och Vreta kyrkor samt till någon del i Nydala, hvars kor och ena korsarm är inbyggd i den nuvarande sockenkyrkan. Alla tre dessa kyrkor utgöras af treskeppiga långhus, med tvärskepp. Detsamma har förhållandet varit med Alvastra och Ruma. Riseberga klosterkyrka har utgjorts af ett treskeppigt långhus utan korsarmar; Askaby af långhus med ett skepp o. s. v.

Enligt en gammal föreskrift skulle kyrkans högaltare vara uppfördt af murbruk, hafva en viss längd, höjd och bredd, samt öfverst krönas med en stens kifva af bestämd storlek. I midten på samma stens kifva fanns vanligen ett fyrkantigt eller rundt hål, i hvilket man vid kyrkans eller altarets invigning insatte en blyask med helgonreliker och en pergamentsremsa, på hvilken kyrkans anläggningstid, samt namnet på det helgon, till hvars ära hon invigdes, fanns upptecknad.

Klosterkyrkorna hade, liksom alla större kyrkor, jemväl flera eller färre sidoaltaren, helgade olika helgon och martyrer. Till altarena, isynnerhet högaltaret, hörde, utom beklädnader, dukar, täcken och dyrbara omhöljen, prydnader af många slag, de heliga, af stark förgyllning glänsande altarkärlen, såsom kalkar, patener, monstranser, reliquvarier, rökelsekar, de höga ljusstakarna med sina invigda och under gudstjensten brinnande vaxljus, de praktfulla messböckerna eller missalerna o. s. v.

Enligt ett mötes beslut skulle kyrkan hafva en affbild af den korsfäste frälsaren, hvilken, utförd i snidverk, borde uppsättas på ett öppet ställe mellan högaltaret och församlingen, på det att försonarens korsdöd alltid skulle stå för de kyrkobesökandes blickar och lefvande inverka på deras hjertan. — Dessa bildverk, hvilka fått benämningen krucifix, anbragtes vanligen öfver den s. k. triumfbågen (hvalföppningen mellan kyrkans skepp och koret), hvarföre de äfven kallades »triumf-kors» eller »Herrans kors» till åtskilnad från de mindre krucifixerna eller processionskorsen.

Fönsteröppningarna, hvilka med undantag af dem, som befunno sig på gaffarna, voro små och sutto högt upp under hvalfven, voro försedda med målade rutor eller glasskifvor,